

1. **BRONA** (652) *sb f*

brona (316), **brana** (257), **brama** (79); brona *MetrKor, OpecŻyw, ForCnR, PatKaz III* (2), *Murm, Mymer*¹ (2), *BielŻyw* (4), *MiechGlab* (2), *WróbŻołt, RejPs, HistAl* (16), *KromRozm I* (2), *KromRozm II* (3), *KromRozm III* (11), *BielKom, RejFig* (3), *RejZwierz* (5), *HistRzym* (11), *BieSpr*(9), *WujJud* (2), *HistHel, BudNT* (7), *KarnNap, KlonŻal, CiekPotr, GosłCast, KlonFlis* (3), *SkorWin, KlonWor* (2), *SzarzRyt*; brana *BartBydg* (3), *GroicPorz, GrzegRóżn, Prot, BiałKat, CzechRozm* (2), *MWilKHist* (4), *CzechEp* (5), *NiemObr* (3), *ReszPrz, ReszList* (4), *PowodPr, SkarKaz, VotSzl*; brama *MurzNT, GórnDworz* (2), *KochMon, KochList, StryjWjaz* (3), *SkarJedn* (5), *SkarŻyw* (11), *StryjKron* (15), *KochMuza, KochProp, ActReg, GrabowSet, LatHar* (10), *SkarKazSej* (4); brona : brana : brama *LibMal* (1 : 3 : 3), *LubPs* (1 : 9 : 1), *KrowObr* (1 : 3 : -), *Leop* (66 : 18 : -), *BibRadz* (2 : 86 : -), *BielKron* (59 : 3 : -), *Mącz* (- : 19 : 8), *RejAp* (9 : 42 : -), *RejPos* (3 : 10 : -), *RejZwierz* (3 : - : 1), *BudBib* (61 : 7 : -), *KochPs* (3 : 1 : 3), *KochPieś* (2 : - : 1), *Calep* (1 : - : 2), *GrochKal* (2 : - : 2), *WujNT* (1 : 27 : -), *SarnStat* (3 : - : 1).

bron- (8), brón- (2); bron- *KochPs* (3), *SarnStat* (3), *GosłCast*; brón- *OpecŻyw*; bron- : brón- *KochPieś* (1 : 1). brån- (207), bran- (18); brån-: bran- *LubPs* (6 : 1), *Leop* (7 : 3), *BibRadz* (73 : 4), *Mącz* (15 : 4), *RejAp* (29 : 4), *RejPos* (8 : 1), *NiemObr* (1 : 1). brãm- (67), bram- (4); brãm- : bram- (5 : 2), *SkarŻyw* (8 : 1) *StryjKron* (12 : 1); *końcowe a jasne*.

sg *N* brona (60). \diamond *G* brony (123). \diamond *D* bronie (11). \diamond *A* bronę (44). \diamond *I* broną (39). \diamond *L* bronie (47). \diamond *V* brono (5). \diamond *pl N* brony (100). \diamond *G* bron (19), brån (32), brãm (7); -o- (2), -(o)- (17). \diamond *D* bronam (9). \diamond *A* brony(98). \diamond *I* bronami (16). \diamond *L* bronách (39), broni(e)ch (2); -ách : -(e)ch *RejAp* (7 : 2); -ách (20), -ach (16), -(a)ch (3); -ách *HistAl, LubPs, BielKron* (2), *RejZwierz, BudNT*; -ach *BibRadz* (4), *CzechEp, LatHar, WujNT*; -ách :-ach *Leop* (2 : 1), *Mącz* (1 : 1), *RejAp* (2 : 5), *BudBib* (9 : 2). \diamond *V* brony (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

*Wejście (ewentualnie wraz z zamknięciem) do otoczonego murami miasta lub innych miejsc obronnych, np. zamku, twierdzy, obozu itp.; główne wejście do budynku lub miejsca ogrodzonego; porta Murm, Mymer*¹, *BartBydg, Mącz, Calep, Cn; valva Mymer*¹, *BartBydg, Mącz; pyła (pylae) Mącz, Cn; ostium BartBydg; vomitoria (pl) Cn* (652) : ktho Bądzye mocz szobyte lysth za swoya skodą v ftarosth wyprawycz granycznych thedy [...] ma dacz zalysth dwye ałprze a wbronach szobu stron nycz *MetrKor* 34/135; *ForCnR* A2; *Murm* 27; *Mymer*¹ 6v, 13; *pons pendiculus, zoraw v brany BartBydg* 119, 119b, 165; *BielŻyw* 123, 162 [2 r.]; *MiechGlab* 39; *WróbŻołt* Z4v; *RejPs* 195; *LibMal* 1547/128; *Sciány* w bronach y drzwi onego pńacu s Słoniowych kofci były *HistAl* Hv, B6v, Cv, Dv, M4; *KromRozm III* F7; *Iż mocą fwą pokrułfył Pan brany myedzyáne/ Przezeń zamki żelázne wlfytki połamáne LubPs* Y5, Q, X2, aa3v, ff2v, gg6v; [*pozew ma być przybit*] álbo ná drzwiách onego ktho ma być pozwan/ iefli dom ma/ álbo ná Branie/ álbo ná iákim innym mieyfctu *GroicPorz* p2v; á że mur w Ierufálem zburzon iefł/ y brony iego wypalone ogniem. *Leop* 2.*Esdr* 1/3; przyśfli do żelázney brony ktho wiedzie do miáftá/ á thá fie im lámá otworzyła. *Leop Act* 12/10, 2.*Esdr* 7 arg, 12/25, *Ez* 21/14, *Ap* 21/12, 22/14 (49); *RejFig* Bb [3 r.]; *RejZwierz* 6, 15, 37v, 45 [2 r.]; *Poštawił* też y odźwierne v bran Domu Pńńkiego *BibRadz* 2.*Par* 23/19; A ták Iudyt z dáleká poczęłá wołác ná ftraż ktho

była ná branách *BibRadz Iudic* 13/13, *Nah* 13/19, *Ier* 7/2, 22/2, *Ez* 21/15, 40/40, *Act* 12/10 (63); Moizelz [...] łtoiąc w bronie namiotow *BielKron* 34v; brony ofádził żołnierzmi *BielKron* 208; rzućili fie ná żydy w Kázimierzu/ wiele ich pozábijáli y łtátki wybráli/ złamawłzy do nich fortę gliniáną y brany potłukłzy. *BielKron* 400v, 46v, 72v, 104, 314v, 316 (43); *Cataracta et hic Cataractes Vt, Cataractae portarum, Brany zátámowáne/ to yełt/ Zoraw który podnołzą/ álbo kratá s żieláznemi [!]* haki/ którą łpufzczáyą nie dopufzczáyąc nieprzyaciela do miáłtá. *Mqcz* 41a; *Valva, vel potius Valvae, Wrotá/ drzwi/ bramá o dwu skrzydlách/ pierzeye álbo wierzeye wełpołek fie łchodzące. Mqcz* 475a, 8a, 16a, 70b, 313c, 333d (25); *RejAp* 166, 181, 183, 184, 193 (31); *HistRzym* 42, 44, 45v, 60, 62 (9); *GórnDworz* P3v [2 r.]; *RejPos* 283, 284v, 286; *Abowiem y nieprzyacielowi lepiej zówždy w czás z dáleká fie bronić/ niż go blisko do brony puścić. RejZwierc* 76v, 31, 59v; *BielSpr* 8 [3 r.] 15, 27v, 52v, 70v; tedy ći ktorzy miáłtá trzymáli/ otworzyli mu brony/ y wyłzli przeciw iemu *BudBib* 1.*Mach* 11/2; y wyłzli z miáłtá w nocy drogą brony/ między dwiemá mury *BudBib Ier* 52/7; A tak gdy ono mnołstwo chćiało pod nim wziąć zameczek/ y dobywác drzwi gwałtem w bronách *BudBib* 2.*Mach* 14/41, *Deut* 12/17, 16/18, 17/8, *Iudic* 5/8, *Iudith* 13/13 (45); *HistHel* B2; *BudNT Apoc* 21/12 [2 r.], 13 [4 r.], 15; *Drugi Orzeł ná bramie Zamkowej miłterny StryjWjaz* C, C; *CzechRozm* 120; *KochPs* 100, 145, 188; *SkarŻyw* 82, 115, 459, 482 [2 r.], 601 [2 r.]; *MWilcHist* E3v; y lud łpráwnie włzykowawłzy v *Bram obozowych StryjKron* 757, 105, 120, 170, 306, 309 (9); *CzechEp* 114; *KochMuza* 26; *ReszList* 144, 145, 160, 162; *KochProp* 10; *ActReg* 28; *Cataracta — Przerwa. Krąta ná bramie mrzeza. Calep* 171b, 478a, 824a; *GrochKal* 26, 27; *WujNT Act* 9/24, 12/10, *Apoc* 21/12 [2 r.], 21 [2 r.], s. 512 (14); *CiekPotr* 13; *GoslCast* 73; *SkarKazSej* 666a, 668a; *Puść fie do Swiećia aż pod lámą bronę KlonFlis* G3, G4v; *KlonWor* 22, 24; *SzarcRyt* C.

Fraza: »pućily brony«: Nie pomogłly kule częłtę/ Zręby mocné/ bálzty gęłtę: Pućily żelázné bróny. *KochPieś* 46.

Zwroty: »w bronę się łamac«: y iuz nieprzyaciela y w bronę fie łamáli/ y mury vbieżeli. *RejZwierc* 86.

»bramę rąbać«: Ale gdy Bramę rąbał/ podiáł tám dwie ráníe *StryjKron* 602.

»bronę odbi(ja)ć, przebić, wybić« [*szyk zmienny*] (5): s ktorego potym koniá w nocy lud Grecki wyłzedł/ bronę odbił *BielKron* 61; *BielSpr* 9v, 62; *KochPieś* 36; *SarnStat* 961. *Cf* »bronę wysiec, wysiekać«.

»bronę wysiec, wysiekać« (4): *StryjKron* 442, 602 [2 r.]; *NAyduią fie téz tácy łwowlnicy/ iż w miećiech brony wybiiaią y wyśiekaią/ kłotki odćinaiają/ prochy w nie náłypawłzy rozładzaią. SarnStat* 961.

»zostać przed bramą jako Bergamaszek«: A tak żebych niezofał przed bramą, iako Bergamałzek, wolalem łam doma poczekac *KochList* 1.

Wyrażenie: »brona miejska, miasta; miejska brona« (39 : 2): *MiechGlab* 5; A rzekłzy to brony mieyskie zam- knęli/ á włtępuiać ná muri ze włzech łtron łtali *HistAl* D7v, D2 [3 r.], D3 [3 r.], Fv [2 r.], F8v; *BielKom* B4; *Leop Iudic* 9/35, *Deut* 25/6, 2.*Reg* 11/23, 2.*Par* 32/6, *Ez* 48/31 (8); *BibRadz* 2.*Par* 32/6, *Ez* 48/31; *BielKron* 12, 52 [2 r.], 53v, 72v; *Mqcz* 306b; *RejAp* 183v; *RejPos* 220v, 276v [2 r.]; y wziął zá wrotá brony/ mieyfckiey y zá dwa podwoie/ y oderwał ie z zatworą *BudBib Iudic*

16/3, *Ios* 8/29, *Iudic* 16/2, 4.*Reg* 23/8, *Iudith* 13/14; *WujNT Luc* 7/12; Gwałcenié bron mieyfkich. *SarnStat* 961, 1048; *PowodPr* 52.

Zestawienia: Z imieniem własnym w N sg (21): A brony miefckie podług imion pokoleń Ifráelkich: Trzy brony od Pułnocy/ Iedná broná Ruben/ drugá broná Iudá *Leop Ez* 48/31, 4. *Reg* 11/6, *Ier* 38/7, *Ez* 48/31 [2 r.], 32 [2 r.], 48/34 [2 r.]; w niey [*stronie zachodniej*] trzy brany/ iedná braná Gád/ druga brana Afér/ trzecia Neftáli *BibRadz Ez* 48/34, 48/31 [3 r.], 32 [3 r.], 33, *Zach* 14/10; *SkarŻyw* 459 [2 r.].

Z przymiotnikiem od nazwy miejscowej oraz z nazwą miejscową w G sg (19): przed Wrocławfką braną wwołwarku balczér fchwarcza *LibMal* 1544/78v, 1546/115, 1551/164v, 1554/187; ná placu wedle brany Sámáriyskiej *Leop* 3.*Reg* 22/10, 4.*Reg* 7/1; w vlicy v brany Sámáryey *BibRadz* 3.*Reg* 22/10, *Gen* 19/1, 4.*Reg* 7/1; *BielKron* 99v, 312, 314v, 316, 368v; *KochMon* 24; *SkarJedn* 88; *SkarŻyw* 408; *StryjKron* 120; *SarnStat* 975.

Z przymiotnikiem od imienia własnego oraz z imieniem własnym w G sg (11): A od wíchodu flońcá [...] trzy brony/ Broná Iozephowá iedná/ Broná Beniámin iedná/ Broná Dán iedná. *Leop Ez* 48/32, 48/33 [3 r.], 34; *BibRadz Ez* 48/32; wízythko wygorzáło [...] s tymi bronámi/ S. Mikołáiá/ S. Floryáná/ Słáwkowfká *BielKron* 398, 370v, 394, 399v; *StryjWjaz* B4v.

Z przymiotnikiem od nazw rzemieślników oraz z nazwami rzemieślników w G pl (4): y wefli na Páłac drogá ktora idzie do brony Páweznikow *Leop* 4.*Reg* 11/19; [*zgorzały*] wízytki domy około Szwieckey brony *BielKron* 419, 397v, 398.

Z przymiotnikiem od tytułów władców (3): Wyfzedł tedy Athách do Márdocheufzá ná vlicę miefcká ktora byłá przed Braną Krolewfką. *BibRadz Esth* 4/6, *Esth* 4/2 [2 r.], 7.

Z przymiotnikami charakteryzującymi w jakiś sposób bramę lub jej otoczenie (8): gdy przydzyełz wyerufalem do zlotey brony *PatKaz III* 105v, 106; ku Branye Wodney *LibMal* 1547/ 124, 1551/158v; głos krzyku od brony Rybney *Leop Soph* 1/10; *BudBib Soph* 1/10; *SkarŻyw* 107; *StryjKron* 170 marg.

Z przymiotnikiem od wyrażení przyimkowych (3): Pobudował teź Ozyałz wieże w Ierufálem ná bronie naroźney/ y ná bronie Padolney *Leop* 2.*Par* 26/9; *BudBib* 2.*Esdr* 2/13, 15.

Szeregi: »forta i brana«: Otworzcye wílytki forty y wílytki fwe brany *LubPs* F4.

»brany i (a) fundamenty; fundamenty i brany« (5 : 1): iź [*miasto*] miało bran dwánałcie/ á fundamentow dwánałcie *RejAp* 181v, 181, 181v, 182, Dd2, Ee.

»mur i brony (i fundamenty); (miasto) brony i mur« (3 : 2): *Leop Apoc* 21/15; iź to mury y brany bárzo mocne być mułzá *RejAp* 182v, 183v; *WujNT* 885, *Ap* 21/15.

»wieże i brony; brony takież i wieże« (2 : 1): bowiem w Kijowie brony miefckie/ thakież y wieże mocno zbudowane miały dachy pozłoczzone *MiechGlab* 5; *Leop* 2.*Par* 14/7; Buduymy miáłtá/ y obtoczmy ie murámi/ vtwierdzaymy wieże/ y bramy *SkarKazSej* 666b.

»wrota albo brona«: y náleżli tám páłac [...] máiąc w łobie wrot álbo bron duánałcie *HistAl* Lv.

»(wieże i mury) brony i zawory, zatwory; zawory ani brany« (5 : 1): *Leop* 1.*Mach* 13/33; zbudował [...] Bethoron dolne miáłtá murowáne/ zbranami y z záworámi. *BibRadz* 2.*Par* 8/5, *Ez* 38/11; *BudBib Eccli* 49/15, 1.*Mach* 9/49, 12/38.

W przen (137) : Wargi brona vřt Ręce robotnice ciała. *BielŻyw* 138; tym co łie wrócią z woyny do brony. *Leop Is* 28/6; OTworz Libanie brony łwoie *Leop Zach* 10/1, *Iudic* 5/11; á potomłstwo tve połiedźie brany nieprzyaciól łwoieh. *BibRadz Gen* 22/17, *4.Esdr* 3/19; *RejAp* 181v, 182, 184, 186v, 187 [2 r.]; *HistRzym* 60; *RejPos* 29, 302, 306; Zarzy brono/ wołay miálto *BudBib Is* 14/31; Rozwiałem ie teź łopátą (wieiálną) (*marg*) wł. do bron ziemłkich. [*in portis terrae*] Sjnecdochi (—) do miálł ziemłkich *BudBib Ier* 15/7, *Deut* 12/15, 18, 21, 16/14, *Prov* 14/19; *CzechRozm* 155; *KarnNap B*; Pánu day cześć połádo Siońłkiéy łkály: Który w źeleźie łzczyrym bramy twé kował *KochPs* 213, 34 [2 r.]; *CzechEp* 319; *GrochKal* 25, 26; *GrabowSet N3v*; przez piéć bram/ to iełł piéć zmyłłow ciálá mego *LatHar* 587, 61, 383, 528; *SkarKaz* 39b; ná Podolu/ práwie iáko w branie nayfrozłzych nieprzyaciól włzytkiego Chrzełciájáńłtwá *VotSzl B3*; *SkarKazSej* 704b.

Wyrażenia: [*bibl*] »ciasna brana; brana ciasna« (4 : 2): vřłiucie wniłłc ciałną bramą (*marg*) vlicą (—) *MurzNT Luc* 13/24; *WujNT* 28, 30, *Matth* 7/13, 14, k. Xxxxx3v.

»elefantowa brona«: Bo kto zá Elephántowę zaydźie tám raz bronę/ Nie wroci łię ná tę łtronę. *KlonŻal C3*.

peryfr. »brama narodow« = *Jerozolima* (2): iź Tyr mowiło przeciw Ieruzálem/ Nuź/ nuź/ A braná narodow złámana iełł *BibRadz Ez* 26/2, s. 431 *marg*.

[*bibl.*] »brona niebieska, nieba« = *porta caeli Vulg* (3): *KrowObr* 173; *CzechEp* 243; tu nie máłz nic inłzego/ iedno dom Boży/ y bramá niebiełka. *LatHar* 474.

peryfr. »brona niebieska; nieba brona« = *Matka Boska* (1 : 1): Świętá matko bołká/ Zawźdy czyłłtá panno/ Sczęłná nieba bróno. *OpecŻyw* 190; *LatHar* 479.

»brany Pańskie« (2): [*perły*] znáczá czyłłtołłć á przeyrzczyłłtołłć drog á bran Páńłkich *RejAp* 184v, Ff3v.

[*bibl*] »brony piekielne; piekielne brony« = *portae inferi Vulg* (43 : 4):iź brony pyekyelne to yełł kácerze y Luteranowye/ nyemyály kołcyołá yego przemoc. *KromRozm I* F4, M4v; *KromRozm II* tv, t4, v4v; *KromRozm III* D6v, D8, Gv, H6, M3v (10); *KrowObr* Cv, 15, 229; *Leop Ps* 106/19; *GrzegRóżn G*; *Prot C2*; *RejAp* 64v, 104v, 182; *HistRzym* 97v; *RejPos* 299v, 301 v, 302, 338; *BiałKat* 123v; *WujJud przedm B*, 136; aby ie [*serca*] Duchem S., ołwiecał/ y przeciw bronam piekielnem/ zmacniał *BudBib I C3v*; *SkarJedn* 22, 151, 290; *CzechEpPORz* **3v; *NiemObr* 27, 32, 33; *ReszPrz* 5; *LatHar* 657; á ná teyże opoce zbuduię kołłciól moy: á brany piekielne nie zwyłciéżá go *WujNT Matth* 16/18, s. 3, 68 [3 r.].

»piekielna brona« = *bramy Hadesu* (2): [*lutni*] Tobie vřłapił łtróź nieokrócony Piekielnéy brony *KochPieł* 49; *SkorWinsz A2*.

peryfr. »brama rajska« (2) = *Matka Boska*: Krolowa niebiełka/ brama rayłka/ páni tego łwiátá *LatHar* 414, 405.

[*bibl.*] »brony syjońskie, Syjonu; syjońskie brony« = *portae Sion Vulg* (4 : 1): *LubPs* C2, T3; *Leop Ps* 86/2; *BudBib Ps* 86/2; Pan miedzy włzytkimi Miálłty Zydowłskimi/ Piékné Siońłkié vmiłował brony *KochPs* 130.

»brana szeroka; szeroka brana« (3 : 1): *CzechEp* 106; Abowiem łzeroka braná/ y przełłtrona iełł drogá ktora wiedzíe ná zátrácenie *WujNT Matth* 7/13, s. 28, Xxxxx3v.

[*bibl.*] »brany wieczne, wieczności; wieczne brany« = *portae aeternales Vulg* (3 : 2): *LubPs* F4; *SkarJedn* 93; Nużelz piekielne książętá Otworzcie mi swoie wrotá. Podnieście fie wieczne brany Wnidzie tám Krol wieczney chwały. *MWilkHist* E2v, D4, D4v.

[*bibl.*] »brany wiecznej śmierci, niskości« = *portae infernae PolAnt* (2): *LubPs* C2; Bo thy maż w mocy fwey żywoth y śmierć/ á do bran niskości przywodżifz y wywodżifz. *BibRadz Sap* 16/13.

peryfr. »brama wiekuiście zamkniona« = *Matka Boska*: O Márya bramo wiekuiście zámkniona/ modl fię zá námi. *LatHar* 504.

a. *Obniżenie, przejście między górami, przełęcz; cieśnina; portae Mącz* (3) : *BielKron* 265; *Caspiae portae*, Wychód á brany w górze którą Tarrus zowá w Mediey. *Mącz* 40a; [*Herkules*] Rozdzielił Afry od náfzey Europy/ Miedzy Abyłę miedzy Kálpę onę/ Przekopał bronę. *KlonFlis* Dv.

Synonim: forta.

ZZie